

Vesna Jug
**OSEBNOST IN
VREDNOTE PRI
MLADOSTNIŠKIH
PRESTOPNIKIH**

9-34

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO,
NARAVOSLOVJE
IN INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE
GLAGOLJAŠKA 8
SI-6000 KOPER

::POVZETEK

V RAZISKAVI SMO SE ukvarjali z vprašanjema, v kakšnem odnosu so osebnost in vrednote do mladostniškega prestopništva ter ali se mladostniški prestopniki glede osebnostnih dimenzij in vrednotnih usmeritev razlikujejo od običajnih mladostnikov. S pomočjo dveh osebnostnih vprašalnikov, lestvice vrednot in samoocenjevalne lestvice prestopništva smo na vzorcu 199 mladostnikov, ki bivajo v vzgojno izobraževalnih zavodih, mladinskih domovih in doma, ugotovili, da imajo mladostniški prestopniki više izražen psihoticizem, so bolj čustveno labilni, manj prijetni in manj vestni. Dosegajo nižje vrednosti pri velikem faktorju stabilnosti, poleg tega pa je zanje značilna tudi nižja stopnja splošne osebnostne prilagojenosti, ki je glavna lastnost generalnega faktorja osebnosti. Mladostniški prestopniki dajejo več pomena potenčnim vrednotam in dosegajo višje vrednosti pri dionizični velekategoriji vrednot.

Ključne besede: mladostniško prestopništvo, dimenzije osebnosti, generalni faktor osebnosti, vrednotne usmeritve

ABSTRACT***PERSONALITY AND VALUES IN JUVENILE DELINQUENTS***

In present research we wanted to discover the relationship between personality dimensions, value orientations, and juvenile delinquency. We used two personality questionnaires, a value scale, and a self-reporting scale of delinquent behaviour on the sample of 199 adolescents living in educational institutions and at home. We discovered that juvenile delinquents have higher psychoticism, they are more emotionally unstable and are less pleasant, less conscientious and less reliable. Delinquents also reach lower levels of the large stability factor, they are characterized by a lower level of general personality adaptation as the main feature of the general personality factor. Juvenile delinquents place more importance on the values of power and they reach higher levels of the large dionisic value category.

KEY WORDS: juvenile delinquency, personality dimensions, general personality factor, value orientations

::UVOD

Kaj vpliva na mladostnike, da se začnejo obnašati nasilno oziroma začnejo sodelovati v drugih antisocialnih dejanjih? Skozi katere procese se razvijejo antisocialne tendence? S katerimi pojavi je povezano mladostniško prestopništvo in kako se med seboj razlikujejo mladostniški prestopniki in običajni mladostniki? Kaj vpliva na to, ali bo mladostniški prestopnik kasneje v življenju postal hujši zločinec? S takšnimi in podobnimi vprašanji se soočamo, kadar si za področje preučevanja izberemo mladostniško prestopništvo.

::Osebnost in vrednote

:*Osebnost*

Osebnost je celostni vzorec relativno trajnih duševnih, vedenjskih in telesnih značilnosti, po katerih se posamezniki razlikujejo med seboj (Musek, 2000). Gre torej za vse tisto pri posamezniku, kar nam predstavlja njegovo istovetnost in po čemer ga ločimo od drugih. Bistveni določili osebnosti sta njena relativna trajnost (osebnostne značilnosti predvsem tiste, ki prihajajo do izraza v različnih situacijah in časih) in njena distinktivnost, individualnost (te značilnosti pri vsakem posamezniku pojavljajo v enkratni in neponovljivi kombinaciji) (Musek, 2005a).

Najpomembnejše so tiste osebnostne lastnosti, ki spadajo na obe najvišji ravni hierarhičnega modela. To so temeljne dimenzije osebnosti (te so najbolj kompleksne in splošne) in poteze osebnosti. V raziskavi smo se osredotočili tako na Eysenckove (1967, po Musek, 2005a) dimenzije ekstravertnosti, nevroticizma in psihoticizma kot tudi na model petih velikih dimenzij osebnosti (Costa in McCrae, 1992, 1995; Digman, 1990; Goldberg, 1990, 1993; Goldberg in Saucier, 1995; John, 1990; McCrae in John, 1992; po Musek, 2005b), ki zajema dimenzije ekstravertnosti, prijetnosti, vestnosti, nevroticizma in odprtosti.

Pri oblikovanju petfaktorskega modela osebnosti so raziskovalci na začetku pojmovali pet velikih faktorjev kot temeljne in medsebojno neodvisne dimenzije osebnosti, kasneje pa so ugotovili, da med njimi le obstajajo bistvene in včasih kar precejšnje povezave. Te ugotovitve vodijo k spoznanju, da pet velikih še ne pomeni zadnje besede v raziskovanju strukture osebnosti (Musek, 2010). Od začetkov Digmanovega (1997, po Musek, 2010) raziskovanja dalje dajejo faktorске analize korelacij petih velikih praviloma dva faktorja višjega reda, ki ju označujemo kot *velika dva*. Prva superdimenzija, ki jo imenujemo *stabilnost* (DeYoung idr., 2001, po Musek, 2010), nasiča prijetnost, vestnost in čustveno stabilnost (nasprotni pol nevroticizma), druga, imenovana *plastičnost*, pa se

povezuje z ekstravertnostjo in odprtostjo. Stabilnost zajema po Digmanovem (1997, po Musek, 2010) mnenju socialno zaželeno nasproti socialno nezaželenim vidikom petih velikih, plastičnost pa je dimenzija, ki temelji na procesu osebnostne rasti nasproti osebnostnemu omejevanju.

V nasprotju s kognitivnim delom osebnosti, kjer že več kot sto let prevladuje ideja, da je mogoče govoriti o generalnem faktorju, se je na konativnem delu uveljavilo prepričanje, da obstaja več kot ena sama temeljna dimenzija. Tako najdemo na vrhu hierarhije osebnostnih dimenzij manjše število veledimenzij. Možnosti, da bi lahko obstajal generalni faktor osebnosti, vse do nedavnega večina raziskovalcev, razen redkih izjem, ni resno jemala (Musek, 2010).

V zadnjem času pa se je nakopičilo precej dokaznega gradiva, ki kaže na obstoj generalnega faktorja osebnosti. Musek (2007, po Musek, 2010) je v svoji raziskavi, katere cilj raziskovanja je bil obstoj generalnega faktorja osebnosti, ugotovil, da faktorške analize izločijo zelo močan prvi faktor, ki ga lahko interpretiramo kot generalni faktor osebnosti. Psihološko vsebino generalnega faktorja lahko interpretiramo kot visoko nasproti nizki čustveni stabilnosti, prijetnosti, vestnosti, ekstravertnosti in odprtosti.

:Vrednote

Vrednote si lahko zamišljamo kot generalna pojmovanja in prepričanja o pojavih, h katerim si prizadevamo in ki nam zato predstavljajo neke vrste cilje oziroma ideale (Musek, 2000). Določneje bi lahko vrednote opredelili kot posplošena in relativno trajna pojmovanja o ciljih in pojavih, ki jih visoko cenimo, ki se nanašajo na široke kategorije podrejenih objektov in odnosov in ki usmerjajo naše interese ter naše vedenje kot življenjska vodila. Vrednote nam tako lahko predstavljajo posebno vrsto motivacijskih ciljev, in sicer zelo posplošene in hkrati visoko cenjene cilje. Musek (1982, po Musek, 1993) je predlagal shemo, po kateri lahko vrednote opišemo kot motivacijske cilje najvišjega hierarhičnega reda. Hierarhični model strukture vrednotnega univerzuma je postal tako eden izmed temeljev Muskove (2000) teorije vrednot. Vrednote zavzemajo v tem modelu najvišjo raven hierarhije motivacijskih ciljev, specifični motivacijski cilji se združujejo v kompleksne cilje, ti pa v splošne cilje. Tudi splošne motivacijske cilje še lahko kategoriziramo v skupine, a tedaj ugotovimo, da so to prav tiste kategorije, ki jih navadno označujemo z izrazom vrednote.

V slovenskih raziskavah vrednot, ki so potekale v zadnjem času (Musek, 2000), so s pomočjo multivariatnih analiz izločili več skupnih dimenzij, ki povezujejo posamezne vrednote v višjerodne kategorije. Te kategorije zajemajo tri višje ravni generalnosti. Najprej se posamezne vrednote združujejo v vrednotne kategorije srednjega obsega, nato v kategorije večjega obsega (vrednotne

tipe) in nazadnje v kategorije največjega obsega (vrednotne velekategorije). Na najvišjem nivoju torej lahko vrednote klasificiramo samo v dve veliki skupini, dionizične in apolonske.

::Mladostniško prestopništvo

Mladostniško neprimerno vedenje se pojavlja skoraj v vsakem mestu in vsaki državi in je praktično povsod postalo državna skrb. Tej problematiki se posveča toliko pozornosti, da se zdi, da je izbruhnila epidemija mladostniškega prestopniškega vedenja (Neumeyer, 1955). Čeprav so najbolj odmevni primeri, v katerih se pojavlja nasilje in agresivnost s strani mladih, pa sega mladostniško prestopništvo veliko dlje, saj zajema širok obseg neprimernega vedenja in aktivnosti mladostnikov. Vsaka sodobna družba je posebno pozorna na prestopništvo otrok in mladostnikov. Končno gre za del prebivalstva, ki bo prevzel odgovornost za prihodnji razvoj družbe, in ni nam vseeno, kakšna je kvaliteta tega prebivalstva, kakšne so njegove nagnjenosti in opredelitve (Singer, 1997). Čeprav se družba čedalje bolj ukvarja z mladostniško kriminaliteto, med njimi predvsem tisti, ki želijo takšno vedenje razložiti in preprečiti, pa mladostniškega prestopništva ni lahko enoznačno definirati (Kratcoski in Dunn Kratcoski, 1995).

V širšem smislu lahko mladostniško prestopništvo pomeni kakršno koli dejanje oseb, definiranih kot mladostniki, ki krši norme oz. standarde ustreznega vedenja, če to vedenje primerjamo z vedenjem kontrolne skupine (Kratcoski in Dunn Kratcoski, 1995), oziroma dejanje, ki ima znake kaznivega dejanja, ali drugo obliko odklonskega ravnanja (Meško, 1997). S tega stališča so lahko mladostniki označeni kot prestopniki že, če imajo pričesko, oblačila in vedenje, ki je v nasprotju s predpisanimi standardi.

V ožjem smislu pa je mladostniško prestopništvo definirano kot kakršno koli dejanje oseb, definiranih kot mladostniki (oz. "neodrasli"), ki lahko povzroči, da se vršilca tega dejanja obravnava na sodišču (Kratcoski in Dunn Kratcoski, 1995; Meško, 1997). Celo tu lahko nastanejo težave v zvezi z definicijo, in sicer zaradi tega, ker se veliko oseb, ki so zagrešile takšno dejanje, nikoli ne obravnava na mladinskem sodišču. Ali naj bi vsakega mladostnika, ki se neprimerno vede, obravnavali kot mladostniškega prestopnika ali se to nanaša samo na tiste, ki so bili aretirani oziroma predani sodišču? Če zavzamemo širše stališče, bi praktično lahko vsakega mladostnika imeli za mladostniškega prestopnika, ker bi ga vsako izmed navedenih vedenj lahko pripeljalo na sodišče (Kratcoski in Dunn Kratcoski, 1995): kupovanje, prodajanje in uživanje prepovedanih drog, kraja, nošnja orožja, poškodovanje tuje lastnine, vlom ...

Čeprav so lahko vsa navedena dejanja predmet obravnave na sodišču, pa

mladostnik ni obravnavan kot prestopnik, dokler ni kot tak obsojen (Kratcoski in Dunn Kratcoski, 1995). Delinkventnost ni izoliran problem in ga ne moremo razumeti, ne da se zavedamo ozadja trenutnih socialnih problemov. Temeljne okoliščine prestopniškega vedenja so integralni del zgradbe celotnega socialnega reda in obsegajo veliko število socialnih sprememb, ki so nastale skozi zgodovino (Neumeyer, 1955).

In zakaj se pri določenem odstotku otrok in mladostnikov pojavi delinkventno oziroma moralno problematično vedenje? Zakaj nekateri mladostniki in otroci kršijo moralne norme, veljavne v širši družbeni skupnosti ali v skupinah, v katere so vključeni?

V laičnih, nestrokovnih pogovorih dajemo pogosto dokaj preproste, prav nič zapletene odgovore. "Kaj bi okolišili in se izmikali resnici? Baraba in pokvarjenec je, zato je tak". Včasih bolj poudarjamo, da je otrok predvsem žrtev svojega okolja, družine ali staršev, ki so zanemarili njegovo vzgojo, ali pa, da je njegovo neprilagojeno, disocialno vedenje posledica neke osebnostne motnje, umskega primanjkljaja ali celo duševne bolezni. Že take, površne, nestrokovne ocene nam ponujajo misel, da delinkventnosti oziroma kršenja moralnih norm ni mogoče pripisati enemu samemu vzroku in da gre pri različnih otrocih in mladostnikih zelo verjetno za različno ozadje. Toda delinkventnega vedenja vendarle ni mogoče pojasniti na tako enostaven način, da bi odkrili pravi vzrok in že bi bilo na dlani tudi pojasnilo. Ne le, da gre v različnih primerih za različne vzroke, tudi v vsakem posamičnem primeru nastopa več vzročnih dejavnikov hkrati. Nobena izmed raziskav, opravljenih na to temo, nam ne more dati enoznačnega odgovora, zakaj se pojavi delinkventno vedenje (Offer, Marohn in Ostrov, 1979). Na delinkventnost ne smemo gledati s stališča nespremenljivih, fiksnih značilnosti, pogojujejo jo namreč različni dejavniki in vzroki, ki se lahko s časom tudi spreminjajo (Emler in Reicher, 1995). Razloge moramo najprej iskati v otrokovi osebnosti, v njegovih dispozicijah in naravnostih, v prikrajšanostih in v osebnostnih lastnostih, ki so se oblikovale v najnežnejšem razvoju, v največji meri tja do 7. leta otrokove starosti. Nekatere take dispozicije je otrok tudi podedoval. V zgodnjem razvoju se ustvari nekaka notranja, osebnostna pripravljenost, naravnost za tako ali drugačno vedenje. Predstavniki pristopa, usmerjenega na osebnostne karakteristike delinkventov (Jenkins, Hewitt in Glueck, po Kratcoski in Dunn Kratcoski, 1995), domnevajo, da so mladostniški prestopniki drugačni od "normalnih" mladostnikov in da lahko te razlike najdemo v njihovi osebnostni drži (Kratcoski in Dunn Kratcoski, 1995). Vse to pa še ne pomeni, da se bo otrok s takšnimi dispozicijami kasneje zanesljivo neprilagojeno obnašal, da bo zanj značilno prestopniško vedenje. Za to morajo biti podani v okolju, kjer živi, določeni pogoji, okoliščine, ki sprožijo tako ali drugačno vedenje.

::Rezultati predhodnih raziskav

Pregled literature kaže na to, da so nekatere osebnostne karakteristike povezane s prestopništvom, in sicer jeza/sovražnost, družabnost, tveganost (Heaven, 1996), asertivnost, nizka konvencionalnost (Binder, 1988), agresivnost, anksioznost, nizka samokontrola (Feldman, 1977, po Heaven, 1996), nizko samospoštovanje (Rice, 1992, po Heaven, 1996), impulzivnost, negativen odnos do avtoritete (Rigby, Mak in Slee, 1989, po Heaven, 1996), iskanje pozornosti, nizka empatija (Eysenck in Gudjonsson, 1989) in lokus kontrole (Shaw in Scott, 1991).

V širokem spektru raziskav so se različni avtorji ukvarjali tudi s povezanostjo prestopništva in Eysenckovih treh glavnih osebnostnih dimenzij - psihoticizem (P), ekstravertnost - introvertnost (E) in nevroticizem - čustvena stabilnost (N). Tri bazične dimenzije naj bi bile povezane s fiziološkimi mehanizmi v možganih in centralnem živčnem sistemu (Eysenck, 1977, po Eysenck in Gudjonsson, 1989), zaradi česar je Eysenck zagovarjal idejo, da je kriminalno vedenje povezano z visokimi vrednostmi na vseh treh dimenzijah osebnosti. Zapisal je, da so prestopniki nagnjeni k iskanju razburljivosti in ekstremnih občutkov, a se ne znajo učiti iz lastnih napak.

Heaven (1996) je v svoji raziskavi ugotovil, da je P mnogo pomembnejši prediktor delinkventnosti od ostalih dveh dimenzij, poleg tega pa naj bi bil P mehanizem, skozi katerega tudi druge osebnostne karakteristike odražajo svoj vpliv na prestopniško vedenje. To je lahko verjetno, saj so za osebe, ki so dosegale visoke vrednosti na P, ugotovili, da so hladne, sovražne, agresivne in nimajo sposobnosti empatije (Eysenck in Eysenck, 1975, po Eysenck in Gudjonsson, 1989). Podobno sta ugotovila tudi Furnham (1984) ter Furnham in Gunter (1983, po Furnham, 1984), ki sta pokazala, da je oseba z visoko izraženim P slabo sposobna kontrolirati impulze in sprejemati ukaze od drugih. Do enakih ugotovitev glede pomembnosti P za razlikovanje prestopnikov od neprestopnikov so prišli tudi nekateri drugi raziskovalci, med njimi Claridge (1981, po Heaven, 1996), Eysenck in Gudjonsson (1989), Heaven, Newbury in Wilson (2004), Levine in Jackson (2004, po Walker in Gudjonsson, 2006) ter Walker in Gudjonsson (2006).

Eysenck (1985, po Eysenck in Gudjonsson, 1989) je trdil, da sta tudi E in N močna prediktorja prestopniškega vedenja (predvsem kombinacija visokih vrednosti na obeh dimenzijah), s čimer pa se ne skladajo ugotovitve drugih avtorjev (Furnham, 1984; Heaven 1996), saj niso uspeli najti pomembnih korelacij med tema faktorjema in prestopništvom, Furnham in Thompson (1991, po Ter Laak idr., 2003) pa sta našla le šibko tendenco k povezanosti med E, N in prestopništvom.

Romero, Sobral, Luengo in Marzoa (2001) ter Heaven in Virgen (2001) so ugotovili pozitivno povezanost med P, N in prestopništvom, Aleixo in Norris (2000) pa sta ugotovila korelacije med prestopništvom, P in E, korelacije med slednjim in prestopništvom pa so ugotovili tudi Daderman, Meurling in Hallman (2001).

Caspi idr. (1994, po Donnellan, Ge in Wenk, 2002) so pri ugotavljanju povezave med osebnostnimi lastnostmi in delinkventnostjo uporabili model "velikih pet" in ugotovili, da imajo delinkventi v primerjavi z nedelinkventi pomembno nižje rezultate pri dimenzijah sprejemljivosti in vestnosti. Pri preučevanju petih velikih v povezavi s prestopništvom je tudi Heaven (1996) ugotovil, da se sprejemljivost močno negativno povezuje z delinkventnostjo, nekoliko manj se negativno povezuje tudi vestnost, medtem ko je korelacija med nevroticizmom in prestopništvom šibka, a pozitivna. V nasprotju z Eysenckom (Eysenck in Gudjonsson, 1989) Heaven ni ugotovil povezav med ekstravertnostjo in delinkventnim vedenjem, prav tako pa ni bilo pomembnih korelacij z odprtostjo. Tudi Nederlof, Van der Ham, Dingemans in Oei (2010) niso ugotovili statistično pomembnih povezav med velikimi petimi dimenzijami osebnosti in prestopništvom.

John, Caspi, Robins, Moffit in Stouthamer-Loeber (1994) so raziskovali delinkventnost pri 12 in 13-letnih dečkih ter ugotovili, da se visoka stopnja prestopništva povezuje z nizko izraženostjo sprejemljivosti in vestnosti.

Ter Laak idr. (2003) v svoji raziskavi na deklicah niso našli povezav med prestopništvom in sprejemljivostjo, je pa vestnost negativno korelirala z delinkventnim vedenjem. Odkrili so tudi manjše pozitivne povezave med ekstravertnostjo in prestopništvom ter nevroticizmom in prestopništvom, ki pa niso bile statistično pomembne. V njihovi raziskavi je tudi odprtost pozitivno korelirala z delinkventnostjo.

Van Aken, Van Lieshout in Scholte (1998) so ugotovili, da mladostniški prestopniki dosegajo ekstremno nizke vrednosti pri sprejemljivosti in vestnosti, medtem ko so njihove vrednosti pri ekstravertnosti, odprtosti in nevroticizmu povprečno visoke.

V raziskavi, ki so jo opravili Van Dam, Janssens in DeBruyn (2005) in kjer so želeli ugotoviti, ali med delinkventi in nedelinkventi bolje diferencira Eysenckov model ali model velikih pet, so ugotovili, da obstajajo negativne korelacije med ekstravertnostjo (le v Eysenckovem modelu), sprejemljivostjo, odprtostjo in prestopništvom. Njihovi zaključki pa potrjujejo to, da sta za razlikovanje prestopnikov od neprestopnikov približno enako uporabna oba modela osebnosti.

Iz pregleda literature vidimo, da so različni avtorji raziskovali povezanost med vrednotnimi usmeritvami in prestopništvom. Simons, Whitbeck, Con-

ger in Conger (1991) so ugotovili, da se bodo mladostniki s slabše izraženimi prosocialnimi vrednotami pogosteje udeleževali prestopniških oblik obnašanja, K.B. Ludwig in Pittman (1999) pa sta v svoji raziskavi ugotovila, da so prosocialne vrednote prediktor socialno zaželenega vedenja le pri dekle-
tih.

Cochrane (1974, po Froggio in Lori, 2010) je ugotovil, da prestopniki večjo pomembnost pripisujejo hedonističnim in materialističnim vrednotam, medtem ko neprestopniki dajejo več poudarka na dolgoročne in prosocialne vrednote. Podobne rezultate so v svoji raziskavi dobili tudi Romero, Sobral, Luengo in Marzoa (2001) ter Froggio in Lori (2010). Cole idr. (2007) poročajo o povezanosti med socialno zaželenim vedenjem ter univerzalističnimi, varnostnimi, tradicionalnimi in konformnimi vrednotami ter o povezanosti med prestopniškim vedenjem in vrednotami moči in hedonizma.

Raziskav o vrednotnih usmeritvah delinkventov v primerjavi z nedelin-
kventi pri nas je bilo razmeroma malo, večina raziskav je bila usmerjenih le na eno populacijo in na preverjanje vrednot znotraj nje. Ena izmed redkih, ki se je tudi ukvarjala s problematiko vrednotnega sistema pri prestopnikih v primerjavi z neprestopniki, je bila M. Petrović (1973), ki je ugotovila, da je pri delinkventih pogostejši utilitaristični in hedonski tip vrednot, pri nedelin-
kventih pa orientacija samopreseganja.

Gošnjak (1979) v svoji raziskavi ni uspel dokazati razlik med delinkventi in nedelin-
kventi glede vrednotnega sistema. Ugotovil je, da imajo prestopniki bolj heterogene vrednote, ki v celoti niso dobro povezane, poleg tega pa so prestopniki v primerjavi z neprestopniki podajali tudi veliko več neustreznih odgovorov. Nedelin-
kventi imajo torej bolj strukturirano vrednotno orienta-
cijo, bolj homogene vrednote, ki se med seboj dopolnjujejo, zaradi česar so stabilnejši v svojih odločitvah.

S. Cimperman (2003) je v svoji raziskavi ugotovila, da so mladostniki ne glede na stopnjo prestopništva precej usmerjeni k hedonskim in potenčnim vrednotam, je pa našla tudi pozitivno povezavo med prestopništvom in statusno vrednotno usmeritvijo ter negativno povezavo med prestopništvom in socialno ter kulturno vrednotno usmeritvijo.

::PROBLEM

V raziskavi želimo ugotoviti, v kakšnem odnosu so osebnost in vrednote do mladostniškega prestopništva, ali se mladostniški prestopniki glede osebnosti in vrednot razlikujejo od običajnih mladostnikov ter če med njimi obstajajo razlike, na kakšen način se kažejo. Na podlagi teoretičnih izhodišč in predhodnih raziskav predvidevamo naslednje odnose:

- pozitiven odnos med osebnostno dimenzijo psihoticizma ter mladostniškim prestopništvom,
- pozitiven odnos med osebnostno dimenzijo nevroticizma ter mladostniškim prestopništvom,
- pozitiven odnos med osebnostno dimenzijo ekstravertnosti ter mladostniškim prestopništvom,
- negativen odnos med osebnostnima dimenzijama prijetnosti in vestnosti ter mladostniškim prestopništvom,
- negativen odnos med velikim faktorjem stabilnosti in generalnim faktorjem osebnosti ter mladostniškim prestopništvom,
- pozitiven odnos med hedonskim in potenčnim vrednotnim tipom ter mladostniškim prestopništvom in
- pozitiven odnos med dionizično velekategorijo vrednot in mladostniškim prestopništvom.

::METODA

::Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 199 oseb, starih od 14 do 21 let. Povprečna starost udeležencev je bila 16,86 let. Sodelovalo je 101 mladostnikov, ki stanujejo v različnih vzgojno izobraževalnih zavodih in mladinskih domovih v Sloveniji, od tega 76 fantov in 25 deklet, ter 98 dijakov strokovnih srednjih šol v Sloveniji, ki stanujejo doma. Med slednjimi je bilo 72 fantov in 26 deklet.

::Pripomočki

Uporabili smo štiri vprašalnike:

- **Eysenckov osebnostni vprašalnik (EPQ-R; Eysenck in Eysenck, 1979).** Vprašalnik temelji na teoriji o treh glavnih dimenzijah osebnosti - ekstravertnost (E), nevroticizem (N) in psihoticizem (P), poleg lestvic E, N in P pa vsebuje vprašalnik tudi L-lestvico, ki meri tendenco k dajanju socialno zaželenih odgovorov, ter lestvici odvisnosti in kriminalnosti.
- **Vprašalnik petih velikih faktorjev osebnosti (BFI; John, Benet-Martinez in Benet-Martinez, 1998).** Razvoj vprašalnika temelji na upoštevanju klasičnih kvalifikacij petih faktorjev osebnosti, ki so dobili imena ekstravertnost, prijetnost, vestnost, nevroticizem in intelekt/odprtost.
- **Muskova lestvica vrednot - modificirana oblika (MLV-M; Musek, 2000).** Lestvica je sestavljena iz 54 postavk, ki predstavljajo 54 samostojnih vrednot. Posamezne vrednote se združujejo v štiri vrednotne tipe (hedon-

ski, potenčni, moralni in izpolnitveni) ter v dve vrednotni velekategoriji (dionizična in apolonska).

- **Elliotova samoocenjevalna lestvica prestopništva (Elliot, Huizinga in Ageton, 1985).** Vprašalnik je sestavljen iz 34 trditev, udeleženec pa nanje odgovarja v smislu, kolikokrat je v zadnjem letu storil katero izmed navedenih dejanj.

::Postopek

Udeleženci so tako v vzgojno izobraževalnih zavodih in mladinskih domovih kot v strokovnih srednjih šolah vprašalnike reševali skupinsko. Na začetku smo vsem udeležencem zagotovili, da je odgovarjanje anonimno in da ni pravih oziroma napačnih odgovorov. Prosili smo jih, da naj odgovarjajo iskreno in da naj vprašalnike izpolnijo v celoti. Za vsak vprašalnik smo jim sproti podali navodila, nato pa so začeli z reševanjem. Samo reševanje je potekalo približno 45 minut.

::REZULTATI

V tem poglavju prikazujemo izsledke uporabljenih testov in postopkov. Na začetku navajamo rezultate analize glavnih komponent, s pomočjo katere smo izločili velika dva faktorja in generalni faktor osebnosti, v nadaljevanju se osredotočamo na ugotavljanje povezanosti med določenimi spremenljivkami ter na to, kako neodvisne spremenljivke (osebnostne dimenzije in vrednotne usmeritve) napovedujejo stopnjo prestopniškega obnašanja.

::Dva velika faktorja in generalni faktor osebnosti

Na podlagi predhodnih raziskav, ki so potrdile obstoj dveh velikih faktorjev osebnosti, plastičnosti in stabilnosti, ter generalnega faktorja osebnosti, nas je zanimalo, ali se tudi v našem vzorcu lahko izloči te velike faktorje osebnosti. Velike faktorje osebnosti smo določali samo na podlagi osebnostnega vprašalnika petih velikih.

Tabela 3.01: Korelacijska matrika petih velikih faktorjev osebnosti

	Ekstravertnost	Prijetnost	Vestnost	Nevroticizem	Odprtost
Ekstravertnost		0,08	0,41**	-0,19**	0,34**
Prijetnost	0,08		0,25**	-0,27**	0,14
Vestnost	0,41**	0,25**		-0,27**	0,28**

Nevroticizem	-0,19**	-0,27**	-0,27**		-0,12
Odprtost	0,34**	0,14	0,28**	-0,12	

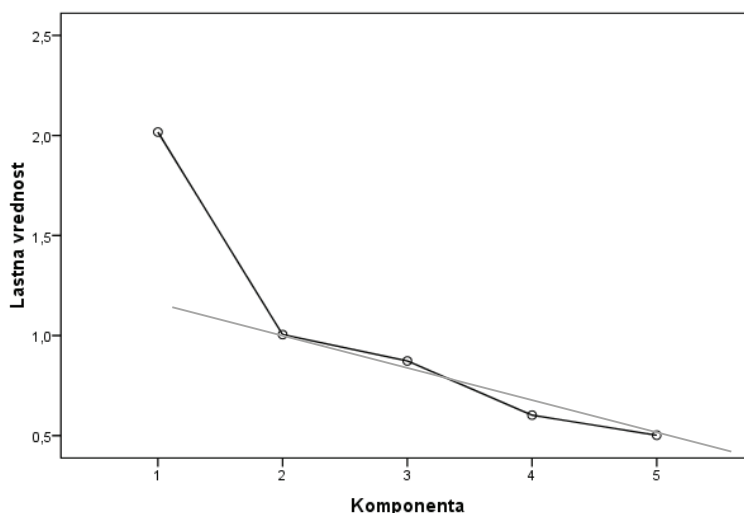
Opomba: ** korelacija je statistično pomembna na nivoju tveganja 0,01

Vidimo, da pet velikih faktorjev osebnosti večinoma pomembno korelira med seboj. KMO koeficient primernosti vzorčenja znaša 0,66, Bartlettov test sferičnosti pa je statistično pomemben ($p = 0,00$), tako da je uporaba analize glavnih komponent z več vidikov ustrezna.

Tabela 3.02 Pojasnjena varianca glede na število komponent

Komponenta	Lastna vrednost	Odstotek pojasnjene variance	Kumulativni odstotek pojasnjene variance
1	2,02	40,34	40,34
2	1,01	20,10	60,44
3	,87	17,47	77,91
4	,60	12,05	89,96
5	,50	10,04	100,00

Iz tabele 3.02 je razvidno, da naj bi po Kaiser-Guttmanovem kriteriju obdržali dve komponenti, ki imata lastne vrednosti nad 1. Obe komponenti skupaj pojasnita skoraj dve tretjini variance, kar je zadovoljivo. Oglejmo si še graf drobirja.



Slika 3.01. Graf drobirja za pet komponent osebnosti.

Skok v deležu pojasnjene variance med prvo in drugo komponento je zelo očiten, skozi zadnje štiri točke bi lahko dokaj dobro potegnili premico. Cattellov kriterij torej predlaga eno komponento. Prva komponenta pojasni dobrih štirideset odstotkov skupne variance, kar nakazuje na obstoj generalnega faktorja. Na podlagi dobljenih rezultatov smo se odločili tako za dvofaktorsko kot tudi za enofaktorsko solucijo.

Najprej si oglejmo rešitev, ki predlaga dve komponenti. Uporabili smo analizo glavnih komponent in poševnokotno rotacijo Promax, saj predvidevamo korelacije med posameznimi komponentami. Korelacija med izločenima komponentama znaša 0,34 in je statistično pomembna ($p = 0,00$).

Tabela 3.03: Nasičenosti za dve rotirani komponenti

	Komponenta	
	1	2
Ekstravertnost	0,82	0,20
Prijetnost	0,14	0,79
Vestnost	0,73	0,55
Nevroticizem	-0,29	-0,73
Odprtost	0,73	0,14

Prvo komponento nasičajo dimenzije ekstravertnost, vestnost in odprtost, drugo pa prijetnost, nevroticizem in tudi vestnost. Na podlagi dobljenih rezultatov lahko prvo komponento poimenujemo faktor plastičnosti in vestnosti. Osebe, ki dosegajo visoke vrednosti pri tej komponenti, so torej družabne, samozavestne, aktivne, imajo dobro domišljijo in so odprte za novosti, poleg tega pa kažejo tudi visoko storilnost, odločnost in imajo občutek za red. Drugo komponento lahko poimenujemo faktor stabilnosti, osebe z visokimi vrednostmi pri tej komponenti kažejo pozitivno naravnost, mirnost, odkritost, skromnost in altruizem. Naš faktor plastičnosti je torej nekoliko močnejši od faktorja stabilnosti, kar se ne sklada popolnoma s predhodnimi raziskavami (npr. Musek, 2010). V nadaljevanju prikazujemo še enofaktorsko rešitev, saj nas zanima obstoj generalnega faktorja osebnosti.

Tabela 3.04: Nasičenosti za eno komponento

	Komponenta
Ekstravertnost	0,69
Prijetnost	0,45
Vestnost	0,74

Nevroticizem	-0,52
Odprtost	0,59

Iz tabele 3.04 vidimo, da lahko govorimo o obstoju generalnega faktorja osebnosti. Generalni faktor je pozitivno nasičen z ekstravertnostjo, prijetnostjo, vestnostjo in odprtostjo ter negativno z nevroticizmom. Osebe, ki dosegajo visoke vrednosti na generalnem faktorju, so torej družabne, samozavestne, aktivne, odkrite, skromne, storilne, odločne, imajo visok občutek za red, so mirne, imajo dobro domišljijo in estetski čut ter so odprte za novosti.

::Povezanost med dimenzijami osebnosti, vrednotnimi usmeritvami in stopnjo prestopništva

Tabela 3.05: Korelacije med Eysenckovimi dimenzijami osebnosti in stopnjo prestopništva

	Stopnja prestopništva
Psihoticizem	0,53 **
Ekstravertnost	0,02
Nevroticizem	0,06
Kriminalnost	0,32 **

Opombe: ** korelacija je statistično pomembna na nivoju tveganja 0,01

Stopnja prestopništva na Elliotovi lestvici se statistično pomembno pozitivno povezuje z dimenzijo psihoticizma, prav tako pa tudi z dodatno dimenzijo kriminalnosti.

Tabela 3.06: Korelacije med petimi velikimi dimenzijami osebnosti in njihovimi nadrednimi faktorji ter stopnjo prestopništva

	Stopnja prestopništva
Ekstravertnost	0,01
Prijetnost	-0,44 **
Vestnost	-0,20 **
Nevroticizem	0,21 **
Odprtost	0,02
Plastičnost in vestnost	-0,05
Stabilnost	-0,47 **
Generalni faktor osebnosti	-0,24 **

Opombe: ** korelacija je statistično pomembna na nivoju tveganja 0,01

Statistično pomembno se s stopnjo prestopništva povezujejo dimenzije prijetnosti, vestnosti (pri obeh je povezanost negativna) in nevroticizma, kjer pa je povezanost pozitivna. Pomembno na nivoju tveganja 0,01 se s stopnjo prestopništva povezujeta tudi veliki faktor stabilnosti in generalni faktor osebnosti (povezava je obakrat negativna).

Tabela 3.07: Korelacije med vrednotnimi usmeritvami in stopnjo prestopništva

	Stopnja prestopništva
Tipi	
Hedonski	0,14
Potenčni	0,20 **
Moralni	-0,07
Izpolnitveni	0,11
Velevkategorije	
Dionizična	0,21 **
Apolonska	-0,04

Opombe: ** korelacija je statistično pomembna na nivoju tveganja 0,01

Stopnja prestopništva se statistično pomembno pozitivno povezuje s potenčnim vrednotnim tipom in z dionizično velevkategorijo vrednot.

::MULTIPLA KORELACIJA IN LINEARNA REGRESIJA

V raziskavi nas je zanimalo, ali lahko določimo smer vplivanja med osebnostnimi dimenzijami, vrednotnimi usmeritvami in stopnjo prestopniškega obnašanja.

Izvedli smo več regresijskih postopkov. Na začetku smo se odločili za uporabo postopka, s katerim lahko približno ugotovimo, kateri prediktorji zadovoljivo napovedujejo stopnjo prestopništva. S preprostim postopkom, v katerem smo vključili vse Eysenckove dimenzije osebnosti, pet velikih faktorjev osebnosti in vrednotne tipe, smo ugotovili, da njihova multipla korelacija s kriterijem znaša 0,53, vsi skupaj pojasnijo tretjino variance kriterija (koeficient determinacije znaša 0,28), multipla korelacija pa je statistično pomembna ($p = 0,00$).

Na podlagi natančnejšega pregleda rezultatov, ki smo jih dobili, smo ugotovili, da je veliko prediktorjev neustreznih, saj imajo zelo velike standardne napake v primerjavi z regresijskimi koeficienti, poleg tega pa so le naslednji koeficienti statistično pomembni oziroma na meji statistične pomembnosti: vse osebnostne dimenzije po Eysencku, dimenzija ekstravertnosti in dimenzija nevroticizma modela petih velikih faktorjev osebnosti.

Na podlagi teh ugotovitev smo se odločili, da bomo regresijsko analizo naredili le za tiste prediktorje, ki so se v prvotnem modelu izkazali za pomembne, dodali pa jim bomo še tiste, ki s kriterijem statistično pomembno korelirajo. Uporabili smo avtomatizirano postopno metodo Stepwise.

Tabela 3.08: Multipla korelacija za posamezni model prediktorjev

Model	R	R^2	p
1	0,44	0,19	0,00
2	0,46	0,21	0,00
3	0,48	0,23	0,00

Opombe: 1 psihoticizem

2 psihoticizem, nevroticizem (EPQ)

3 psihoticizem, nevroticizem (EPQ), nevroticizem (BFI)

R koeficient multiple korelacije

R^2 koeficient determinacije

Metoda linearne regresije je izbrala tri modele prediktorjev, za katere je multipla korelacija statistično pomembna. Iz tabele 3.08 je razvidno, da vsak izmed treh prediktorjev pomembno prispeva k povečanju multiple korelacije in s tem tudi k deležu pojasnjene variance.

Tabela 3.09: Regresijski koeficienti za posamezne prediktorje

Prediktor	B	E	β	p	Interval zaupanja za B	
					sp. meja	zg. meja
Prvi model						
Psihoticizem EPQ	1,74	0,26	0,44	0,00	1,24	2,24
Drugi model						
Psihoticizem EPQ	1,92	,27	0,48	0,00	1,39	2,44
Nevroticizem EPQ	-0,50	0,24	-0,14	0,04	-0,97	-0,03
Tretji model						
Psihoticizem EPQ	1,85	0,27	0,46	0,00	1,32	2,37
Nevroticizem EPQ	-0,77	0,26	-0,22	0,00	-1,28	-0,26
Nevroticizem BFI	0,74	0,29	0,18	0,01	0,17	1,30

Opombe: B nestandardizirani regresijski koeficient

E standardna napaka nestandardiziranega regresijskega koeficienta

β standardizirani regresijski koeficient

Tudi po ogledu regresijskih koeficientov se je model treh prediktorjev izkazal kot ustrezen, tako da lahko zaključimo, da so psihotizem in obe meri nevroticizma sorazmerno dobri prediktorji stopnje prestopništva.

Zanimala nas je tudi napovedna moč nadrednih faktorjev petih velikih dimenzij osebnosti, zato smo izvedli postopek regresijske analize, v katerem smo po korakih dodajali različne prediktorje. V prvem koraku smo vključili generalni faktor osebnosti, v drugem velika dva faktorja osebnosti in v tretjem velikih pet osebnostnih dimenzij.

Tabela 3.10: Multipla korelacija za posamezni model prediktorjev

Model	R	R^2	p
1	0,17	0,03	0,00
2	0,32	0,10	0,00
3	0,35	0,12	0,00

Opombe: 1 generalni faktor osebnosti

2 generalni faktor osebnosti, veliki faktor stabilnosti

3 generalni faktor osebnosti, veliki faktor stabilnosti, nevroticizem, odprtost, vestnost

R koeficient multiple korelacije

R^2 koeficient determinacije

Zaradi visoke korelacije in kolinearnosti med velikima faktorjema stabilnosti ter plastičnosti in vestnosti je regresijski postopek slednjo spremenljivo izločil iz modela, prav tako pa v model zaradi podobnih razlogov v tretjem koraku ni vključil ekstravertnosti in prijetnosti. Iz tabele 3.10 vidimo, da se pri vključitvi velikega faktorja stabilnosti multipla korelacija precej poveča, medtem ko porast ob vključitvi nevroticizma, odprtosti in vestnosti ni tako očiten. Oglejmo si še regresijske koeficiente za tri modele.

Tabela 3.11: Regresijski koeficienti za posamezne modele prediktorjev

Prediktor	B	E	β	p	Interval zaupanja za B		
					sp. meja	zg. meja	
Prvi model							
GFO	-2,84	1,18	-0,17	0,02	-5,16	-0,52	
Drugi model							
GFO	1,79	1,61	0,11	0,27	-1,39	4,96	
Stabilnost	-6,51	1,61	-0,39	0,00	-9,68	-3,33	
Tretji model							
GFO	4,97	3,63	0,30	0,17	-2,20	12,13	
Stabilnost	-8,77	2,14	-0,52	0,00	-12,98	-4,56	

Vestnost	-0,03	0,47	-0,01	0,94	-0,95	0,88
Nevroticizem	-0,17	0,44	-0,04	0,70	-1,03	0,69
Odprtost	-0,59	0,37	-0,18	0,11	-1,33	0,14

Opombe: GFO generalni faktor osebnosti

B nestandardizirani regresijski koeficient

E standardna napaka nestandardiziranega regresijskega koeficienta

β standardizirani regresijski koeficient

Iz tabele 3.11 je razvidno, da je generalni faktor osebnosti pomemben negativen prediktor stopnje prestopniškega obnašanja, prav tako negativno pojav prestopništva napoveduje velik faktor emocionalne stabilnosti. Vestnost, nevroticizem in odprtost kot dodatni prediktorji prestopniškega obnašanja ne napovedujejo pomembno.

Poleg napovedne moči vrednotnih tipov nas je zanimala še moč napovedovanja vrednotnih velekategorij. Ponovno smo spremenljivke vključili postopoma, v prvem koraku smo vključili velekategoriji vrednot, v drugem pa smo dodali vrednotne tipe.

Tabela 3.12: Multipla korelacija za posamezni model prediktorjev

Model	<i>R</i>	<i>R</i> ²	<i>p</i>
1	0,28	0,08	0,00
2	0,30	0,09	0,01

Opombe: 1 vrednotni velekategoriji

2 vrednotni velekategoriji, vrednotni tipi

R koeficient multiple korelacije

*R*² koeficient determinacije

Iz tabele 3.12 vidimo, da se pri vključitvi vrednotnih tipov multipla korelacija statistično pomembno poveča, vendar pa porast ni zelo velik. Oglejmo si še regresijske koeficiente za dva modela.

Tabela 3.13: Regresijski koeficienti za posamezne modele prediktorjev

Prediktor	<i>B</i>	<i>E</i>	β	<i>p</i>	Interval zaupanja za <i>B</i>	
					sp. meja	zg. meja
Prvi model						
Dionizična velekategorija	3,24	0,84	0,34	0,00	1,58	4,91
Apolonska velekategorija	-4,05	1,12	-0,32	0,00	-6,25	-1,84
Drugi model						
Dionizična velekategorija	2,82	2,60	0,29	0,28	-2,30	7,95
Apolonska velekategorija	-6,26	2,78	-0,49	0,03	-11,75	-0,78

Hedonski tip	-1,22	1,33	-0,11	0,36	-3,84	1,39
Potenčni tip	1,00	2,22	0,11	0,65	-3,38	5,38
Moralni tip	2,20	2,43	0,17	0,37	-2,59	6,99
Izpolnitveni tip	0,67	1,08	0,06	0,53	-1,46	2,81

Opombe: B nestandardizirani regresijski koeficient

E standardna napaka nestandardiziranega regresijskega koeficienta

β standardizirani regresijski koeficient

Vidimo lahko, da obe vrednotni velekategoriji predstavljata pomembna prediktorja prestopniškega obnašanja, in sicer dionizična napoveduje prestopništvo v pozitivni, apolonska pa v negativni smeri. Med vrednotnimi tipi ne najdemo nobenega, ki bi pomembno napovedoval prestopništvo.

::INTERPRETACIJA

Glavni namen raziskave je bil ugotoviti, v kakšnem odnosu so dimenzije osebnosti in vrednotnih usmeritev do mladostniškega prestopništva, ali se mladostniški prestopniki glede osebnostnih dimenzij in vrednotnih usmeritev razlikujejo od običajnih mladostnikov ter če med njimi obstajajo razlike, na kakšen način se kažejo.

Na začetku nas je zanimalo, ali lahko v izbranem vzorcu govorimo o dveh velikih faktorjih osebnosti, in sicer o faktorju plastičnosti in faktorju stabilnosti. S pomočjo analize glavnih komponent smo dobili dve veliki komponenti, nasičeni z različnimi osebnostnimi dimenzijami. Prvo komponento sestavljajo ekstravertnost, odprtost in vestnost, drugo pa nevroticizem, prijetnost in tudi vestnost. Dobljeni komponenti se tako deloma skladajo s komponentami, ki so jih po navadi izločili različni avtorji (DeYoung idr., 2001, po Musek, 2010; Digman, 1997, po Musek, 2010; Musek, 2010), razlika med našimi rezultati in predhodnimi raziskavami je le v tem, da se v našem vzorcu vestnost povezuje tako s faktorjem plastičnosti kot tudi s faktorjem stabilnosti. Na podlagi rezultatov smo torej izločili dva velika faktorja osebnosti, ki smo ju poimenovali faktor plastičnosti in vestnosti ter faktor stabilnosti. Za osebe, ki dosegajo visoke vrednosti pri prvem faktorju, so značilne lastnosti, kot so družabnost, aktivnost, samozavest, iskanje vznburjenja, dobra domišljija, zanimanje za informacije, sprejemanje razlik, iskanje neodvisnosti, urejenost, samodisciplina, skrbnost, občutek za red, visoka storilnost in preudarnost, za osebe z visokim dosežkom pri drugem faktorju pa so značilni čustvena stabilnost, mirnost, sproščenost, pozitivne emocije, skromnost, blagost, nesebičnost, empatija, naravno in ljubeznivo obnašanje ter prav tako tudi urejenost, samodisciplina, skrbnost, občutek za red, visoka storilnost in preudarnost.

Poleg preverjanja obstoja dveh velikih faktorjev osebnosti nas je nadalje zanimalo, ali lahko na podlagi raziskave potrdimo obstoj generalnega faktorja osebnosti. Med faktorjem plastičnosti in vestnosti ter faktorjem stabilnosti obstaja visoko pomembna pozitivna povezanost, tako da lahko sklepamo, da se hierarhija osebnostnega prostora ne zaključi pri dveh velikih faktorjih. Analiza glavnih komponent je izločila zelo močan prvi faktor, ki sam pojasni več kot štirideset odstotkov celotne variance, tako da lahko z veliko gotovostjo govorimo o generalnem faktorju osebnosti. Za osebe z visokim dosežkom pri generalnem faktorju osebnosti je značilna visoka ekstravertnost, odprtost, vestnost, prijetnost in čustvena stabilnost, medtem ko so osebe z nizkim dosežkom pri generalnem faktorju bolj introvertne, zaprte, nevestne, agresivne in čustveno labilne. Na kratko bi lahko rekli, da generalni faktor osebnosti predstavlja mero splošne osebnostne prilagojenosti (Lachman idr., po Musek, 2010). Na podlagi izločenih dveh velikih in generalnega faktorja osebnosti smo nato opravili tudi več statističnih analiz, katerih rezultate navajamo v nadaljevanju.

Predvidevali smo, da se stopnja prestopništva pozitivno povezuje z dimenzijo psihoticizma. Rezultati so to potrdili, saj je korelacija med psihoticizmom in stopnjo prestopništva visoko statistično pomembna. V regresijski analizi se je dimenzija psihoticizma izkazala kot najboljši pozitivni prediktor prestopniškega obnašanja. Posamezniki z visoko izraženim psihoticizmom so pogosto samotarji, ki jih drugi ljudje ne zanimajo. Pogosto so težavni, utrudljivi in se ne znajo vključiti v družbo. Lahko so kruti in nehumani, nimajo občutka za druge ljudi in niso sposobni empatije. Do drugih ljudi so pogosto sovražni in agresivni, pa naj bodo to neznanci ali celo njihovi sorodniki in prijatelji. Dostikrat imajo radi nenavadne stvari in ne zaznavajo morebitnih nevarnosti. Radi se tudi norčujejo iz drugih ljudi in jih s svojim obnašanjem pogosto vznemirjajo. Socializacija jim je tuj pojem, prav tako občutek krivde in rahločutnost do drugih (Eysenck in Eysenck, 1997). Na podlagi dobljenih rezultatov lahko zaključimo, da se nekatere izmed omenjenih lastnosti pogosto pojavljajo tudi pri mladostniških prestopnikih, oziroma da bodo mladostniki, za katere so značilne takšne osebnostne lastnosti, z večjo verjetnostjo razvili prestopniško obnašanje v primerjavi z mladostniki, ki so bolj prijazni, blagi, skromni, empatični in se radi vključujejo v družbo. Dobljeni rezultati se skladajo tudi z ugotovitvami drugih avtorjev (Claridge, 1981, po Heaven, 1996; Heaven, 1996; Heaven idr., 2004; Walker in Gudjonsson, 2006) glede izraženosti psihoticizma pri mladostniških prestopnikih.

Večina predhodnih raziskav (npr. Furnham, 1984; Heaven, 1996) ni potrdila povezanosti med dimenzijama ekstravertnosti in nevroticizma Eysenckovega vprašalnika osebnosti ter prestopniškim obnašanjem. S temi ugotovitvami se

večinoma skladajo tudi naši rezultati, saj so korelacije med obema dimenzijama osebnosti in prestopništvom izredno majhne. Po drugi strani pa se nevroticizem, merjen z Eysenckovim vprašalnikom osebnosti, pojavlja kot pomemben prediktor pojava prestopniškega obnašanja. Stopnja prestopniškega obnašanja se nadalje pomembno pozitivno povezuje z dimenzijo nevroticizma vprašalnika petih velikih faktorjev osebnosti. Tudi v regresijski analizi se je dimenzija nevroticizma (BFI) izkazala kot pomemben prediktor prestopniškega obnašanja. Dobljeni rezultati se tako skladajo z rezultati Heavenove (1996) raziskave, z raziskavo, ki so jo opravili Nederlof idr. (2010), pa ne. Osebe z bolj izraženim nevroticizmom lahko opišemo kot čustveno labilne, napete, zaskrbljene in nagnjene k bojazni in tesnobi. Pri njih so pogosta občutja depresivnosti, negotovosti in pomanjkanje energije. Dostikrat se pritožujejo in imajo občutke nezadovoljstva, obžalovanja in nesrečnosti. Zanje so značilni nemir, občutljivost, razdražljivost in pomanjkljiva kontrola (Musek, 2010). Na podlagi rezultatov raziskave sklepamo, da omenjene lastnosti pogosto veljajo tudi za mladostniške prestopnike, oziroma da bodo mladostniki, za katere je značilna višja stopnja nevroticizma, bolj verjetno razvili prestopniško obnašanje kot mladostniki, ki so se izkazali kot bolj čustveno stabilni, mirni, sproščeni in zadovoljni.

Na tem mestu želimo omeniti tudi povezanost med Eysenckovo lestvico kriminalnosti in Elliotovo lestvico prestopništva. Korelacija med njima znaša 0,32 in je visoko statistično pomembna. Glede na to, da naj bi obe lestvici merili približno isti konstrukt, smo vseeno pričakovali višjo povezavo med njima, tako pa se dosežek na Elliotovi lestvici v večji meri povezuje z dimenzijo psihotocizma kot pa z lestvico kriminalnosti.

Nadalje smo predpostavljali, da se stopnja prestopništva pozitivno povezuje z dimenzijo ekstravertnosti. Rezultati, ki smo jih dobili, se z našimi predvidevanji ne skladajo, saj med ekstravertnostjo in stopnjo prestopništva ni pomembne povezave. Mladostniški prestopniki in običajni mladostniki se med seboj torej ne razlikujejo glede družabnosti, njihovo obnašanje je enako energično, aktivno in samozavestno. Ne razlikujejo se pomembno glede optimizma in zanimanja za dogodke, doživljanje, zabavo, družbo in prijateljstvo, za nobeno skupino ne moremo reči, da je bolj vesela, radoživa in manj zanesljiva. Dobljeni rezultati se skladajo z rezultati, ki so jih v svoji raziskavi dobili Heaven (1996), Nederlof idr. (2010) in Van Aken idr. (1998), z rezultati Dadermana idr. (2001) pa ne. Menimo, da ekstravertnost ni ena izmed osebnostnih značilnosti, ki dobro diskriminirajo med mladostniškimi prestopniki in običajnimi mladostniki. Menimo, da je za mladostnike na splošno značilna visoka družabnost, aktivnost in iskanje vzburjenja ter da obstajajo večje razlike znotraj skupin kot pa med skupinama, saj so lahko nekateri prestopniki zelo družabni, optimistični

in dobrovoljni, obstajajo pa tudi takšni, ki pa so zelo hladni, zadržani in pesimistični. Razlike glede stopnje ekstravertnosti pa se seveda pojavljajo tudi med mladostniki, ki ne kažejo prestopniškega obnašanja.

Menili smo, da se stopnja prestopniškega obnašanja negativno povezuje z dimenzijama prijetnosti in vestnosti vprašalnika petih velikih faktorjev osebnosti. Rezultati raziskave se s tem skladajo, saj obstajajo pomembne negativne korelacije med dimenzijama prijetnosti in vestnosti na eni ter prestopniškim obnašanjem na drugi strani. Dimenziji nista pomembno napovedovali prestopništva, vendar sta močno negativno povezani z dimenzijo psihoticizma, ki pa je pomemben prediktor prestopniškega obnašanja. Na podlagi tega trdimo, da so običajni mladostniki v primerjavi s prestopniki bolj dobrohotni in načelno zaupljivi, poleg tega pa je njihovo vedenje bolj prilagojeno, blago, skromno in konformno. Bolj imajo izraženo nesebičnost, empatijo in so pripravljeni pomagati. Obnašajo se bolj naravno, odkrito, ljubeznivo, urejeno, samokontrolirano, samodisciplinirano in organizirano. Imajo bolj izražen čut reda, odgovornosti in dolžnosti, poleg tega pa so skrbni, vestni in zanesljivi. Imajo visoko zaupanje vase in se čutijo precej kompetentne. So delavni, preudarni in imajo visoko storilnost. Ugotovljene negativne povezave med prijetnostjo, vestnostjo in prestopništvom se skladajo tudi z rezultati predhodnih raziskav (Caspi idr., 1994, po Donnellan, Ge in Wenk, 2002; Heaven, 1996; John idr., 1994; Ter Laak idr., 2003), vse so namreč pokazale, da imajo prestopniki nižje izraženi prijetnost in vestnost v primerjavi z neprestopniki.

Predpostavljali smo, da se stopnja prestopniškega obnašanja pomembno negativno povezuje z velikim faktorjem stabilnosti. Rezultati raziskave potrjujejo naše predpostavke, saj obstajajo visoko pomembne negativne korelacije med stabilnostjo in prestopništvom. Stabilnost oziroma njeno nasprotje, labilnost, se je izkazala tudi kot pomemben prediktor v regresijski analizi, torej lahko trdimo, da osebnostne značilnosti, kot so negativna naravnost, nemirnost, napetost, občutek nezadovoljstva, razdražljivost, grobost, nekooperativnost in neprijaznost pomembno napovedujejo pojav prestopniškega obnašanja.

Zanimala nas je tudi povezanost med prestopniškim obnašanjem in generalnim faktorjem osebnosti. Tako smo predvidevali, da obstaja negativna povezava med prestopništvom in generalnim faktorjem osebnosti, torej da so mladostniški prestopniki v primerjavi z običajnimi mladostniki pomembno manj splošno osebnostno prilagojeni. Dobljeni rezultati se skladajo z našim mnenjem, saj obstajajo pomembne negativne povezave med generalnim faktorjem osebnosti in prestopništvom. Generalni faktor osebnosti se pojavlja tudi kot pomemben negativen prediktor dosežka na lestvici prestopniškega obnašanja. Osebe z visokimi vrednostmi pri generalnem faktorju osebnosti imajo visoko izraženo ekstravertnost, prijetnost, vestnost, čustveno stabilnost

in odprtost. Za mladostniške prestopnike lahko torej trdimo, da so v primerjavi z običajnimi mladostniki manj aktivni, bolj nedružabni, neprijazni, nekooperativni, neurejeni, nezanesljivi, brezbrizni, negativno naravnani in razdražljivi ter imajo majhno zanimanje za informacije.

Nadalje smo predpostavljali, da se stopnja prestopniškega obnašanja pozitivno povezuje s s hedonskim vrednotnim tipom. Rezultati raziskave tega ne potrjujejo. Hedonski vrednotni tip ne korelira pomembno z dosežkom na Elliotovi lestvici, prav tako se v regresijski analizi hedonske vrednote ne pojavljajo kot pomemben prediktor. Dobljeni rezultati se ne skladajo z nekaterimi predhodnimi raziskavami (Cochrane, 1974, po Froggio in Lori, 2010; Cole idr., 2007; Petrović, 1973), ki so dokazale povezanost med hedonskimi vrednotami in prestopništvom.

Predvidevali smo, da se stopnja prestopništva pozitivno povezuje s potenčnim vrednotnim tipom. Rezultati, dobljeni z raziskavo, to povezavo potrjujejo. Za mladostniške prestopnike so torej pomembnejše vrednote, kot so prekašanje in preseganje drugih, moč, slava, ugled in denar. Rezultati raziskave se skladajo tudi s predhodnimi raziskavami (Cole idr., 2007; Petrović, 1973), ki so potrdile povezanost med potenčnimi vrednotami ter prestopništvom. Potenčni vrednotni tip se v regresijski analizi ne pojavlja kot pomemben prediktor, tako da ne moremo zaključiti, v kateri smeri poteka vplivanje. Možno je, da začnejo mladostniki zaradi svojega prestopniškega obnašanja bolj ceniti potenčne vrednote, lahko pa takšne vrednote vplivajo na neke druge spremenljivke, ki so nato pomemben dejavnik pojava mladostniškega prestopništva.

Predpostavljali smo tudi, da je stopnja prestopniškega obnašanja pozitivno povezana z dionizično velekategorijo vrednot. Rezultati, ki smo jih dobili v raziskavi, naša predvidevanja potrjujejo, saj obstaja pomembna pozitivna korelacija med dionizično velekategorijo vrednot in stopnjo prestopniškega obnašanja, dionizične vrednote pa so pomemben pozitiven napovednik dosežka na Elliotovi lestvici. Na podlagi tega lahko zaključimo, da so za mladostniške prestopnike v primerjavi z običajnimi mladostniki pomembnejše vrednote, kot so moč, slava, ugled, denar, prekašanje drugih, udobno življenje, zabava, hrana ter narodnostni ponos.

V raziskavi smo torej ugotovili precej pomembnih povezav med prestopništvom ter dimenzijami osebnosti in vrednotnih usmeritev. Obravnavana tema je zelo zanimiva in aktualna, tako da menimo, da bi bilo nadaljnje raziskovanje osebnostnih dimenzij in vrednotnih usmeritev v odnosu do prestopniškega obnašanja v našem okolju zelo zaželeno. Na koncu naj omenimo še zaskrbljujoče dejstvo, da je povprečje vseh odgovorov udeležencev v naši raziskavi pri Elliotovi samoocenjevalni lestvici prestopništva znašalo več kot šestnajst točk. To pomeni, da so mladostniki v povprečju v preteklem letu storili več

kot deset dejanj, za katere bi lahko bili kazensko preganjani. Menimo, da so takšni rezultati zelo problematični, saj kažejo na izredno visoko stopnjo prestopništva med mladostniki nasploh. Na splošno se nam zdi, da je problem prestopništva med mladimi v sodobni družbi resnično pereč problem.

::SKLEPI

V raziskavi smo se ukvarjali z vprašanji, v kakšnem odnosu so osebnost in vrednote do mladostniškega prestopništva, ali se mladostniški prestopniki glede osebnosti in vrednot razlikujejo od običajnih mladostnikov ter če med njimi obstajajo razlike, na kakšen način se kažejo. Ugotovili smo sledeče:

prestopništvo se pozitivno povezuje s psihoticizmom, torej so mladostniški prestopniki v primerjavi z običajnimi mladostniki bolj nehumani, grobi ter imajo manj občutka za druge ljudi;

prestopništvo se pozitivno povezuje z nevroticizmom, torej so za mladostniške prestopnike bolj značilni nezadovoljstvo, razdražljivost in pomanjkanje kontrole;

prestopništvo se negativno povezuje s prijetnostjo in vestnostjo; mladostniški prestopniki so v primerjavi z običajnimi mladostniki bolj kruti, ne znajo sodelovati z drugimi, do drugih ljudi so bolj neprijazni, poleg tega pa so tudi bolj nezanesljivi, nevestni in odlagajo dolžnosti, ki jih imajo;

prestopništvo se negativno povezuje z velikim faktorjem stabilnosti, torej so za mladostniške prestopnike bolj značilne lastnosti, kot so negativna naravnost, nemirnost, napetost, občutek nezadovoljstva, razdražljivost, grobost, nekooperativnost in neprijaznost;

prestopništvo se negativno povezuje z generalnim faktorjem osebnosti, torej so mladostniški prestopniki bolj introvertirani, čustveno labilni, neprijetni, agresivni in zaprti za nove informacije ter na splošno slabše splošno osebnostno prilagojeni;

prestopništvo se pozitivno povezuje s potenčnim tipom vrednot, za mladostniške prestopnike so torej pomembnejše vrednote, kot so prekašanje in preseganje drugih, moč, slava, ugled in denar;

prestopništvo se pozitivno povezuje z dionizično velekategorijo vrednot, torej mladostniški prestopniki dionizične vrednote, kamor spadajo moč, slava, ugled, denar, prekašanje drugih, udobno življenje, zabava, hrana in narodnostni ponos, ocenjujejo kot pomembnejše v primerjavi z običajnimi mladostniki.

::LITERATURA

- Aleixo, P.A. in Norris, C.E. (2000): "Personality and moral reasoning in young offenders." V: *Personality and Individual Differences*, 28, str. 609-623.
- Binder, A. (1988): "Juvenile delinquency." V: *Annual Review of Psychology*, 39, str. 253-282.
- Cimperman, S. (2003): *Vrednotne usmeritve mladih iz različnih družbenih okolij: vrednote delinkventov in nedelinkventov: magistrsko delo*.
- Cole, M., Stanton, B., Deveaux, L., Harris, C., Lunn, S., Cottrell, L., Clemens, R., Li, X., Marshall, S. in Baine, R.M. (2007): "Latent class analysis of risk behaviors among Bahamian young adolescents: relationship between values prioritization and latent class." V: *Social Behavior and Personality*, 35 (8), str. 1061-1076.
- Daderman, A.M., Meurling, A.W. in Hallman, J. (2001): "Different personality patterns in non-socialized (juvenile delinquents) and socialized (Air force pilot recruits) sensation seekers." V: *European Journal of Personality*, 15, str. 239-252.
- Donnellan, M.B., Ge, X. in Wenk, E. (2002): "Personality characteristics of juvenile offenders: differences in the CPI by age at first arrest and frequency of offending." V: *Personality and Individual Differences*, 33, str. 727-740.
- Eck, J.E. (2002): "Preventing crime at places." V: Sherman, L.W., Farrington, D.P., Welsh, B.C. in MacKenzie, D.L. (ur.): *Evidence-based Crime Prevention*. New York: Routledge, str. 241-294.
- Emler, N. in Reicher, S. (1995): *Adolescence and Delinquency: the Collective Management of Reputation*. Oxford, Cambridge : Blackwell.
- Eysenck, H.J. in Eysenck, S.B.G. (1997): *Priručnik za Eysenckove osebnostne lestvice*. Ljubljana: Produktivnost, d.o.o., Center za psihodiagnostična sredstva.
- Eysenck, H.J. in Gudjonsson G.H. (1989): *The Causes and Cures of Criminality*. New York: Plenum Press.
- Froggio, G. in Lori, M. (2010): "Systems deviance among young italians: investigating the predictive strength of value systems." V: *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54 (4), str. 581-596.
- Furnham, A. (1984): "Personality, social skills, anomie and delinquency: a self-report study of a group of normal nondelinquent adolescents." V: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 25, str. 409-420.
- Gošnjak, E. (1979): *Vrednostne orientacije delinkventov: diplomsko delo*.
- Heaven, P.C.L. (1996): "Personality and self-reported delinquency: analysis of the "Big Five" personality dimensions." V: *Personality and Individual Differences*, 20, str. 47-54.
- Heaven, P.C.L., Newbury, K. in Wilson, V. (2004): "The Eysenck psychoticism dimension and delinquent behaviours among non-criminals: changes across the lifespan?" V: *Personality and Individual Differences*, 36, str. 1817-1825.
- Heaven, P.C.L. in Virgin, M. (2001): "Personality, perceptions of family and peer influences, and males' self-reported delinquency." V: *Personality and Individual Differences*, 30, str. 321-331.
- John, O.P., Caspi, A., Robins, R.W., Moffitt, T.E. in Stouthamer-Loeber, M. (1994): "The "Little Five": exploring the nomological network of the five-factor model of personality in adolescent boys." *Child Development*, 65 (1), str. 160-178.
- Kratcoski, P.C. in Dunn Kratcoski, L. (1995): *Juvenile Delinquency*. Upper Saddle River (New Jersey): Prentice Hall.
- Ludwig, K.B. in Pittman, J.F. (1999): "Adolescent prosocial values and self-efficacy in relation to delinquency, risky sexual behavior, and drug use." *Youth and Society*, 30 (4), str. 461-482.
- Meško, G. (1997): *Družinske vezi na zatožni klopi? O kriminalnem življenjskem stilu in o moči in nemoči obravnavanja kriminalnih prestopnikov*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (1993): *Osebnost in vrednote*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (2000): *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Educy: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Musek, J. (2005): *Psihološke dimenzije osebnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.

- Musek, J. (2005): *Psihološke in kognitivne študije osebnosti*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Musek, J. (2010): *Psihologija življenja*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Nederlof, E., Van der Ham, A., Dingeman, P. in Oei, K. (2010): "The relation between dimensions of personality and personality pathology and offence type and severity in juvenile delinquents." *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, 21 (5), str. 711-720.
- Neumeyer, M.H. (1955): *Juvenile Delinquency in Modern Society*. New York: D. Van Nostrand.
- Offer, D., Marohn, R.C. in Ostrov, E. (1979): *The Psychological World of the Juvenile Delinquent*. New York: Basic Books.
- Petrović, M. (1973): *Vrednosne orijentacije delinkvenata*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Romero, E., Sobral, J., Luengo, M. A. in Marzoa, J.A. (2001): "Values and antisocial behavior among Spanish adolescents." *The Journal of Genetic Psychology*, 162, str. 20-40.
- Shaw, J. in Scott, W. (1991): "Influence of parent discipline style on delinquent behaviour: the mediating role of control orientation." *Australian Journal of Psychology*, 43 (2), str. 61-67.
- Singer, M. (1997): "Prestopništvo otrok in mladostnikov." V: Žagar, D. (ur.): *Prestopništvo mladih*. Ljubljana: Center za mentalno zdravje psihiatrične klinike, str. 13-17.
- Skalar, V. (1987): "Izvori prestopniškega vedenja pri otrocih in mladostnikih." V: Bergant, M. (ur.): *Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, str. 15-31.
- Simons, R.L., Whitbeck, L.B., Conger, R.D. in Conger, K.J. (1991): "Parenting factors, social skills, and value commitments as precursors to school failure, involvement with deviant peers, and delinquent behavior." *Journal of Youth and Adolescence*, 20 (6), str. 645-664.
- Ter Laak, J., De Goede, M., Aleva, L., Brugman, G., Van Leuven, M. in Hussmann, J. (2003): "Incarcerated adolescent girls: Personality, social competence, and delinquency." *Adolescence*, 38 (150), str. 251-265.
- Van Aken, M.A.G., Van Lieshout, C.S.M. in Scholte, R.H.J. (1998): "The social relationships and adjustment of the various personality types and subtypes." V: *Biennial Meeting of the Society for Research on Adolescence*. San Diego, CA.
- Van Dam, C., Janssens, J.M.A.M. in DeBruyn, E.E.J. (2005): "PEN, Big Five, juvenile delinquency and criminal recidivism." V: *Personality and Individual Differences*, 39, str. 7-19.
- Walker, J.S. in Gudjonsson, G.H. (2006): "The Maudsley Violence Questionnaire: relationship to personality and self-reported offending." V: *Personality and Individual Differences*, 40, str. 795-806.